

УДК 398.22(=161.2):82.09:7.046Р.Шухевич

Євген ЛУНЬО,

orcid.org/0000-0002-1543-7008

кандидат філологічних наук,

науковий співробітник відділу фольклористики

Інституту народознавства НАН України (Україна, Львів) lunyoe@gmail.com

НАРОДНЕ ОПОВІДАННЯ «РОМАН ШУХЕВИЧ ПЕРЕБУВАЄ У СЕКРЕТНІЙ ПОВСТАНСЬКІЙ КРИЇВЦІ»: ІДЕЙНО-ХУДОЖНІЙ АСПЕКТ

У статті проведено глибокий ідейно-художній аналіз оригінального народного оповідання на мотив: *Роман Шухевич перебуває у секретній повстанській криївці. Встановлено, що сюжет ґрунтується на художньому вимислі, що засвідчує вагомое суспільно-політичне й художньо-естетичне значення цієї особи. Сам генерал априорі представлений у фольклорному образі опоетизованого й уславленого національного героя, що асоціативно наділяє усіх своєю аурую. Автор констатує, що повстанський оповідний процес має дві основні складові: давню традиційну і новочасну модерну.*

Ключові слова: повстанський героїчний епос, народне оповідання, національний герой, Р. Шухевич, криївка, ОУН, УПА, Яворівщина.

Лит. 15.

Evhen LUNIO,

PhD (Philology), Researcher of the Department of Folklore of

Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine, Lviv)

lunyoe@gmail.com

FOLK STORY «ROMAN SHUKHEVYCH IN A SECRET INSURGENTS' HIDEOUT»: AN IDEA-ARTISTIC ASPECT

The article deals with an in-depth ideological and artistic analysis of the original folk story with the motive «Roman Shukhevych in a secret insurgents' hideout». The author states that the narrator's attitude to hideouts, to the description of their structure and purpose is a kind of typical feature of the insurgents' heroic epic. It is based on the real fact, laid out at the genetic level in the essence of a narrative tradition to accumulate verbally expressed valuable experience of an armed struggle with its subsequent spread in space and time. The image of the general, depicted by the narrator, also presents the complexities and burdens of the insurgents' home and martial life. Associatively, the story celebrates and glorifies the heroism of the insurgents, including their commander-in-chief, who courageously and patiently overcame difficult circumstances of the guerrilla warfare.

The analyzed folk narrative is a vivid testimony to how the figure of R. Shukhevych serves as a dynamic impetus for the creation of narrative folklore around him. It is established that the plot is based on artistic speculation, which testifies to the significant socio-political, artistic and aesthetic significance of this person. It shows how important it is for the populace not only to glorify and immortalize R. Shukhevych himself as much as possible, but also to declare an immediate and distinctive involvement into his personality. Through these folk contacts, the UPA commander-in-chief shares with the narrator and – in a broader sense – with all recipients his heroism and glory. From him people draw not only his political ideas, ideological and moral principles, but also his positive bioenergy.

The author states that the rebellious narrative process had two main components: the ancient, traditional ones and new ones, modern. On the one hand, it is ancient, based on the psycho-emotional impetus, full of ideas, meanings and values of the mythologic worldview. On the other hand, it is modern, made under the pressure of civilization, to critically understand what has been said in terms of the logical-semantic understanding of reality in its cause-and-effect sequences of development. From the text we see that the logical-semantic component in the narrative manner of the author is specific and potentially still rather weak. After all, he still failed to overcome his traditional, mythological-fantastic elements of the world-view component – a fictitious representation of R. Shukhevych, but only slightly stressed it, causing doubts. A traditional component continues to dominate in author's narrative manner. He is not going to refuse to give it such an important and relevant in our time ideological and semantic value – epical communication with the modern national hero and UPA's chief commander Taras Chuprinka. In doing so, the narrator craves to experience the influence of his powerful aura, to fulfill his spiritual and moral virtues, to adopt sociopolitical ideals and ideological values.

Key words: insurgents' heroic epic, folk story, national hero, R. Shukhevych, hideout, OUN, UPA, Yavorivshchyna (Yavoriv land).

Ref. 15.

НАРОДНИЙ РАССКАЗ «РОМАН ШУХЕВИЧ НАХОДИТСЯ В СЕКРЕТНОМ ПОВСТАНЧЕСКОМ СХРОНЕ»: ИДЕЙНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ АСПЕКТ

В статье проведен глубокий идейно-художественный анализ оригинального народного рассказа на мотив: Роман Шухевич находится в секретном повстанческом схроне. Установлено, что сюжет основывается на художественном вымысле, удостоверяющим важное общественно-политическое и художественно-эстетическое значение этой личности. Сам генерал априори представлен в фольклорном образе опозитизированного и прославленного национального героя, ассоциативно наделяет всех своей аурой. Автор констатирует, что повстанческий повествовательный процесс имеет две основные составляющие: древнюю традиционную и новейшую современную.

Ключевые слова: повстанческий героический эпос, народный рассказ, национальный герой, Р. Шухевич, схрон, ОУН, УПА, Яворовщина.

Лит. 15.

Постановка проблеми. У наш час електронних засобів масової інформації, у період інтенсивних модерних політтехнологій, у суспільно-політичному процесі усна епічна традиція відіграє куди вагомішу роль, ніж може здатися на перший погляд. І одна з причин, що уможливили порушення державного суверенітету й відторгнення частини території, теперішньої суспільної нестабільності й конфронтаційності, неефективності та корумпованості основних державних інституцій – у неусвідомленні креативного потенціалу епічних ідеалів й цінностей та у невмінні чи небажанні послідовно їх втілювати у життя. Ширше це питання автор розкрив у статтях «Повстанська епічна традиція і сучасний процес державотворення» [9] та «Повстанський героїчний епос і питання сучасного державотворення» [10].

Одним із чільних питань, що їх ставить і намагається розв'язати повстанська епічна традиція – розкриття суспільної ролі й історичного значення видатних осіб, серед яких один з найвизначніших Роман Шухевич. І це народно-епічне явище вимагає ширшого фольклористичного аналізу.

Аналіз досліджень. Що стосується оповідних творів про Р. Шухевича, (зауважмо, що сюди не включаємо спогадів як літературно-публіцистичного явища), то спеціально цим питанням займався фактично лише Г. Дем'ян. З-під його пера з'явилася змістовна стаття «Український народ про генерала Романа Шухевича-«Тараса Чупринку» [3], у якій також подано поряд із кількома піснями і низку народних оповідань та переказів про цю особу. Водночас окремі зразки фольклорної прози, в яких у ширшому чи вужчому плані йдеться про Головного командира УПА, зустрічаємо у виданнях Г. Дем'яна «Генерал УПА Олекса Гасин-«Лицар» [2, 372–230], «Степан Бандера і його родина в народних піснях, переказах, спогадах» [13]. Для науки вони цікаві тим, що подають Р. Шухевича у його взаєминах з іншими визначними постатями визвольної боротьби.

Зазначимо, що означену тему ми вже опрацювали у статтях «Постать Романа Шухевича в оповідному фольклорі Яворівщини» [11], й «Головний командир УПА Роман Шухевич у фольклорній прозі Яворівщини» [8]. Та останнім часом нам вдалося записати низку нових оригінальних творів вказаної тематики, які варто також проаналізувати. Один з них, народне оповідання «Шухевич перебуває у секретній повстанській криївці» [4] і є об'єктом дослідження запропонованої статті. Для цілісної про нього уяви весь текст подаємо у кінці.

Мета статті. В ході аналізу ставимо мету заглянути у творчу лабораторію названого народного твору повстанської епіки, відстежити мотивацію й імпульси його виникнення. При цьому водночас спробувати виділити компонент суб'єктивний – привнесений автором художній вимисел, а також компонент об'єктивний як безпосереднє відображення історичної реальності, висвітлити їхню між собою органічну єдність як мистецького явища. А ще на основі цього тексту у своєрідний спосіб вказати на особливу ідейно-політичну й художньо-поетичну роль Р. Шухевича як історичної постаті і як художнього образу у формуванні української масової свідомості.

Виклад основного матеріалу. У народному оповіданні «Шухевич перебуває у секретній повстанській криївці» основним об'єктом розповіді виступають повстанські криївки, саме навколо них вибудовується сюжетна лінія й розгортається основна канва розповіді. Головний командир УПА згадується епізодично. Лише констатується, що в одній з криївок побував сам «Чупринка». Та попри таку структуру і зміст оповідання образ Р. Шухевича у ньому несе на собі саме досить вагоме ідейно-сміслові навантаження, на якому детальніше зупинимося дещо згодом.

Найперше зазначимо, що мова оповідача про криївки є не випадковою й не другорядною, а навпаки – вагомою, бо ж доволі об'ємною й типовою для повстанської епічної традиції. Адже криївки в усій повноті їхньої суті й функцій – одна з найважливіших складових чинників у системі партизанської війни, що її провадила УПА і особливо націоналістичне збройне підпілля. Навколо них велася запекла багатостороння боротьба, з одного боку, повстанців, підпільників й тієї численної верстви населення, що їх підтримувало й їм допомагало, а з іншої – оперативно-пошукових груп МДБ й НКВС та їхньої агентурної мережі. Відбувалася ця боротьба у різних площинах: бойовій, психоемоційній, логічно-смісловій, вольовій, фізичній, інженерно-технічній та ін.

Василь Галаса у своїх спогадах зазначає, що вперше слово «криївка» в лексиконі УПА прозвучало на відправі-наradі наприкінці жовтня 1943 р. у селі Мелна на Львівщині, що її провів на той час Голова Бюро Проводу ОУН «Тур»-Роман Шухевич з обласними провідниками ОУН на Західноукраїнських землях. У своєму виступі останній серед іншого наголосив на потребі будувати криївки – конспіративні підземні приміщення для праці підпільних осередків, для шпитальок, друкарень, магазинів зброї, боєприпасів, харчових продуктів [1, 465–466]. Згодом Головний командир УПА також говорить про криївки у своїй статі «Про рейди», опублікованій у журналі «Повстанець» ч. 4 за 1945 рік під літературним псевдонімом «Чагар» – про їхню відповідну конспірацію, розміри, забезпечення харчами й медикаментами, умови для медичного догляду за пораненими, що їх повинен приготувати відділ, маючи довгий час рейдувати в одному терені [14].

Побудова й облаштування криївки потребували чимало розумово-креативних, фізичних і емоційних зусиль та матеріальних засобів. Вимагалось вдало обраного місця її розташування, успішної будівельної конструкції, справного маскування, щоб неможливо було віднайти ворогові, але щоб швидко й непомітно можна було заходити й виходити тим, що в ній переховуються, а також конспіративно, непомітно для сторонніх, її обслуговувати ззовні, доставляти їжу, інші необхідні речі та виносити відходи. Криївка мала бути зручною для проживання, що вимагало достатньо простору для відповідної наявності повітря, а також так званий продох чи віддушину для його циркуляції, бо брак свіжого чистого повітря швидко обезсилював. Також при цьому пліснявіли продукти, від вогкості затухав одяг, кидався грибок, і від тривалішого перебування в таких умовах в людини часто починався туберкульоз, втрата зору, проблеми зі шлунком, нервові розлади та інші хвороби.

Важливим було, аби у випадку викриття була можливість з криївки безпечно вибратися. Часто для цього облаштовували запасний вихід, що мав буди якомога далі від основного, поза кільцем імовірного оточення.

Перебування у криївці, так само як і її обслуговування ззовні, було пов'язане з великим ризиком, викликало психоемоційний стрес. Адже у разі викриття ворогом на кін ставилося не лише життя осіб, що переховувалися, а й доля господарів криївки. У кращому разі їх виселяли в Сибір. А інколи, якщо зав'язувався бій, вони теж могли загинути чи згоріти все їхнє майно. Бо нерідко, аби викурити повстанців зі схованки, енкаведисти підпалювали хати, господарські споруди, а навіть цілі частини села. Така пов'язана із криївками доленосність і стресовість великої кількості осіб залишила яскравий і глибокий слід у народній епічній пам'яті.

До речі, чи не перші відомості про криївки в їхньому теперішньому значенні, хоча й під іншою назвою – сховок, зустрічаємо в народних оповіданнях про рекрутчину, що їх записав і помістив у своєму дослідженні «Причинки до історії рекрутчини в Галичині при кінці XVIII і до половини XIX століття. Матеріали і замітки» Михайло Зубрицький. Там зокрема йдеться про два види

криївок, що їх також широко використовували й у повстанські часи: схованку, облаштовану в хаті шляхом добудови подвійної стіни [7, 166], і роблячи в stodолі нору між снопами [7, 169].

Та все ж оригінальною ознакою саме повстанської оповідної традиції є наявність у ній надзвичайно великої кількості різноматичних розповідей, пов'язаних із криївками. Адже лише на Яворівщині ми записали їх понад дві сотні. Весь цей матеріал достатньою мірою може послужити для написання спеціального об'ємного ґрунтового дослідження фольклористичного й історико-етнографічного характеру. Тут для прикладу і для порівняльного контексту аналізованої розповіді зі згадкою про Р. Шухевича представимо лише два зразки.

Ось яку тривалу стресову ситуацію довелося пережити у своїй польовій криївці молодому повстанцеві Василю Булі-«Вовку». «Потому, як я не мав ся вже де подіти, ту розбили, я мав криївку з братом там на поли, як Мужилевичі є. Там така була доріжка, і ми таку довбану собі зробили. Так шо навіть на поли ми мали криївку. Том доріжком мені тато конем привозили їсти і пхали мені через продух. Бо ті дверки сніг запав, а як середина є, і воно взяло загнуло, сніг загнув. Я пробував вилазити – та де, не даст вилізти. І я вже шість днів нічо не їв. Але тато приїхали і дали мені їсти. Хліб краями на тонкі кусочки і так мені пхали тудилька в продух, він мені там падав і я його брав. Я його дуже не витирав, кажу, бо я голодний, во так іно шо згрубша обтер. І шо з'їв, а то решту я собі залишав на дальше.

Тоди якась сила ходила руска, на фронт брали і зробили облаву. А то вже так під весну було. Привіз мені тато їсти, і їх тоди забрали в Яворів. Вже всьо: тата нема, мами нема, всьо вже – я ся залишив сам. Іно сестра моя була в Мужилевичах, а вона знала, де я ся знаходжу. Прийшла сестра до мене: «Ти живий?» – каже. «Та жию». Вона говорить, а я чую, бо то чути чи через дверчата, чи через продух; то чути, бо земля так чи так тягне. Вона мені говорить: «Слухай, Василь, ти чув, яка ту облава була?» – «Та чувім, – кажу, – я то всьо чув». – «А шо ти був робив, – каже, – як були би вони там тебе знайшли?» – «Но та то ю моя справа, шо я був би робив».

Москалі палили ті межі, ту траву, де вже сніг зійшов місцями до сонця. Я чую, о, дим пахне, думаю, о, там вже шось є. А то та облава так вишукувала, так межі палили. І чую, шо ше так земля гуркотит, так гуркотит. Як ногами тупали. Ого, думаю, шум є. Але коло мене, чую, нема нікого. Але на другий день прийшла сестра.

Потому, як той вже лід трошка попустив, дерево пішло догори. Я так рухаю – рухаєся. Я потиснув і відкрив – Господи, слава тобі. Я вийшов тоди на світ, дивлюся, а мені шо – в очах потемніло, вітер так мном колоче, я взяв ослаб. Тоди я взяв знова заліз назад. То як той крет, шо в землі сидит, то і то так було» [6].

Вражаючою є розповідь, як застукані у польовій криївці четверо повстанців швидко долають за допомогою молитви психоемоційний шок, правильно оцінюють тактичну ситуацію й з боєм щасливо вириваються на волю [15, 308–309].

Як об'єкт повстанської оповідної традиції криївка навіть є причетною і до творення комічної ситуації, яскравим прикладом чого служить записана нами наступна розповідь. «Але нераз було і смішне. В Поруденку таке було: оден якийсь там Миханьо сховався вдома, мав криївку. Москалі прийшли і шукають його. Шукали, шукали, тай не знайшли його, йно його чоботи. Питаються його жінки: «Скажи, де твій чоловік?» – «Нема». А вони кажуть: «Но то добре, берем чоботи тай ідем». – «Та Михань! Та йой, та твої чоботи берут!». Тай видала так свого чоловіка. З того ціле село сміялося» [5].

У часи збройної боротьби, коли люди гинули і страждали від репресій, сміх як потужний психоемоційний антистресовий чинник був доволі дієвим доступним засобом досягнення душевної рівноваги. А тому в повстанській оповідній культурі смішне бачили навіть у фактично трагічній ситуації. Примітно, що у наведеному прикладі сміхова динаміка є не одноцентричною, як це зазвичай буває, а двоцентричною, оскільки її продукують два зображувані об'єкти. З одного боку, це простакувата сільська жінка, для якої чоботи виявилися більшою цінністю, ніж безпека і свобода її чоловіка. Очевидно, що їй до пари і цей її чоловік, бо ж не зміг її належно напоумити. При цьому вони викликають лагідний, співчутливий сміх, бо все ж хоча і зі своєї вини, та вони таки постраждали.

Та ще більше смішними, а точніше сказати – виставленими на посміховисько як професійні нездари, є енкаведисти-облашники. Адже вони, маючи багатий практичний досвід, попри тривалий ретельний обшук, таки не змогли у примітивній хатині знайти криївку, що її облаштували двоє не надто кмітливих, наївних селян.

Ну і поряд з осміяними особами у розповіді присутній ще один персонаж – криївка, при цьому вона уславлена й героїзована як символ повстанської безпеки й незнищенності.

Такі дещо ширші типові приклади повстанського прозового фольклору про криївки ми спеціально подали, аби в аналізованому народному оповіданні краще зрозуміти художню мотивацію оповідача стверджувати про перебування у штабній криївці їхньої сотні самого Головного командира УПА «Тараса Чупринки».

Основною, що кидається у вічі, характерною рисою аналізованої розповіді про криївки є їхня виразна ідеалізація. Найперше на це вказує ціла низка ознак. Так, про першу, лісову криївку наголошується, що вона залишилася невикритою ворогом аж до наших днів: «Я навіть говорив Гриніву, що голова «Меморіалу» у Львові, що там в нас ще є криївка ціла». До речі, такі випадки були непоодинокими. Про це говориться й у низці інших записаних нами народних оповідань і переказів. На основі дослідження радянських архівів також констатує це професор Петро Йосиф Потічний у книзі «Архітектура резистансу: криївки і бункри УПА в радянських документах» [12, 27]. Із розповіді нашого респондента таке було можливим завдяки дотриманню основних важливих умов при побудові а далі й обслуговуванні криївки. Це і належне дотримання конспіративності при її будівництві: робота передовсім у нічну пору, постійна варта, а також ретельне прибирання слідів. Ось як про це говориться у тексті: «Землю з неї ми всю виносили подальше. Там така річка текла в лісі. То був пісок, і той пісок сипали в річку, вода його відносила. Носили мішком, мали ще і старі відра. Переважно вночі працювали, але деколи і вдень, бо то в лісі. Варта стояла на стійці, хлопці дивилися, щоби хто не надійшов». Ідеалізує цю криївку також вдале обрання місця для неї: «Та криївка була так під горою, так по середині гори. Смереки там росли і великі, і маленькі, різні були». Відповідала вона й вимогам маскуванню: «Було вічко, в ньому смерека посаджена невеличка, щетина там нагорнена. Смерека підносилася разом з тим вічком, і залазилося або вилазилося». Позитивом криївки також було її належне інженерно-технічне вирішення при будівництві й облаштуванні. Це дубове перекриття, відповідний простір – площа приблизно шість метрів на чотири й висота трохи більша ніж на зріст, зроблені двоповерхові нари для зручного сну.

Унаслідок наявності перелічених якостей криївка набула поліфункціонального призначення, що теж є важливою ознакою її ідеалізації. У ній переховувалися повстанці, лікували поранених, магазинували зброю, зберігали пропагандивну літературу.

На нашу думку, однією з важливих мотивацій ідеалізувати цю криївку послужив чинник, що сам оповідач безпосередньо причетний до її спорудження, брав у ньому активну участь. А це, зі свого боку, є вагомим вираженням повстанської особистості оповідача. Йому разом з іншими довірили будувати криївку, з чим хлопці успішно справилися. Разом з друзями він дотримувався конспірації під час користування нею, так що вона за його припущенням, дотривала до нашого часу, що теж сповнює оповідача гордістю за повстанське минуле.

Природне прагнення оповідача представити своє повстанське минуле якщо не в героїчному, то бодай у переконливо позитивному ракурсі спонукає його розповісти ще й про іншу криївку. Про неї він знав лише з розповіді побратимів. Йдеться про таємну штабну криївку, побудовану на господарці одного з повстанців.

Як бачимо із тексту, оповідач і її, може й підсвідомо, висвітлює в доволі ідеалізованому ракурсі, що, своєю чергою, позитивно представляє повстанську дійсність. Як і у випадку з першою криївкою цієї ідеалізації оповідач також досягає констатацією її високих якостей. Вона так само, як і попередня, будувалася із належним дотриманням конспірації, відповідно облаштована, різнофункціональна за призначенням. Та найважливішою перевагою цієї криївки є зроблений на дуже високому рівні запасний вихід. Про це оповідач говорить: «Вхід до неї був зі стайні, а запасний вихід був до ріки Шкло. То він жив над самою рікою. Сама криївка була в стодолі, а залазилося в стайні під жолобом, де коні стояли. Той запасний вихід до річки мав десь

коло п'ятдесять метрів, і сам люк ішов просто в воду. Треба було пірнати в воду і випливати десь там трохи даліше ще. Бо там вже ліс ішов, такий лісок, і в той лісок».

Криївка з таким вдало продуманим і виконаним запасним виходом у разі її викриття ворогом, а не зради із вказівкою її планування, вважалася цілковито безпечною. Їй саме тому основне її призначення було штабне: «Там був такий як штаб від сотні «Крука». Там працювало керівництво сотні на чолі із сотенним Григорієм Левком-«Круком», також зберігалася важлива таємна документація. Її, очевидно, у ній не раз могли перебувати командири й провідники якихось вищих рангів.

Та щоб ще більше запевнити безпечність цієї криївки, аби переконливіше сприймалася її ідеальність, оповідач поміщає у ній самого Головного командира УПА «Тараса Чупринку». «Я навіть знаю, що Шухевич сюди приїздив. То було за німців, він ще таку напірку мав німецьку, і в формі німецької був. Я собі так пригадую. Там три командири тоді їх було. Був він, був той сотенний «Крук», і був ще такий «Паливода», псевдо таке мав».

За одним з основних принципів давньої магії «подібне породжує подібне», що поширився й на фольклорну естетику, наділений у народно-епічному сприйнятті найкращими рисами ідеалізованого народного героя, Р. Шухевич в особливий спосіб – через довіру до неї, своєю безпосередньою присутністю підтверджує ідеалізовану надійність і безпечність цієї штабної криївки.

Та коли це художнє явище розглядати у ширшому і глибшому контексті народно-епічного творчого процесу, то розповідь про криївку, її ідеалізацію, слід значною мірою розглядати лише як певний привід для реалізації важливої для повстанської усної словесності ідеї – «зустрітися» з Р. Шухевичем. Йдеться, аби на рівні фольклорного світосприйняття мотивовано, образно кажучи, «запросити», «заманити» знакову особистість, на той час одного з найбільших народних героїв – Головного командира УПА «Тараса Чупринку» у свою місцевість, у своє повстанське середовище. При цьому він маркує вояків, а передовсім самого оповідача своєю художньою образністю – асоціативно «ділиться» з ними власним авторитетом, своєю всенародною величчю і славою, своєю легендарністю і взагалі усім позитивним потенціалом своєї особистості.

Виходячи із аналізу записаних нами народних оповідань і переказів, можемо стверджувати, що вказане художнє явище є типовим для повстанської оповідної традиції не лише про постать Р. Шухевича, а й про інших визначних осіб періоду збройної боротьби під проводом ОУН і УПА – зокрема С. Бандеру, Ю. Липу, різних місцевих командирів й провідників.

Безсумнівно, що підґрунтям такого художнього вирішення – помістити у цю криївку самого Головного командира УПА – лежить реальний факт перебування у цій місцевості, а отже, і в штабній криївці якихось незнаних вищих рангом командирів чи провідників. У розповіді так і зазначено: «Приїжджали в німецьких формах, в енкаведистських формах, начальство приїжджало, видно, якісь сотники». Та в основі твердження, що йдеться саме про «Тараса Чупринку», вважаємо, лежить актуалізація захованого у глибокій епічній пам'яті образу народного героя з давніших історичних епох – короля, гетьмана, полководця, ватажка, що безпосередньо спілкується зі своїми вояками задля турботи й опіки над ними. Прояв актуалізації цього давнього народного епічного героя у проекції на особу Р. Шухевича ми вже зустрічали у попередньо аналізованих розповідях, зокрема «Шухевич надихає упівців перед боєвим рейдом», «Шухевич проводить нараду з підпільниками», «Шухевич прилітає на літаку до повстанського відділу» та ін.

Із аналізованого тексту виразно бачимо, що оповідач у своєму творчому процесі змалювання й осмислення постаті Р. Шухевича спочатку перебуває під впливом підсвідомої дії на нього давньої епічної традиції з її доволі питомою міфологічно-фантастичною складовою. І на цій основі про перебування Головного командира УПА він стверджує надзвичайно впевнено, без якогось найменшого приводу для слухачів у цьому сумніватись. Підґрунтям цього запевнення послужило органічне поєднання фіктивного, художньо змодельованого «Тараса Чупринки» з реальними сотенним «Круком» і командиром «Паливодою», добре відомими як самому оповідачеві, так і базовому колу його слухачів. Водночас ця подія пов'язується із конкретно-історичним часом – періодом німецької окупації, а ще й удостоверюючи цей час конкретною атрибутикою – німецьким військовим одностроєм і плащ-накидкою.

Та вже небагом у словах оповідача про Р. Шухевича починає виникати певний сумнів. Найперше це простежується у словах: «І то напевно був Шухевич, бо там та криївка, то був цілий такий штаб». А ще виразніше побачимо далі у тексті. І це цілком закономірне явище, що органічно випливає із особливостей народно-оповідного процесу кінця ХХ – початку ХІХ ст. Йдеться про чітко виражене діалектичне протистояння між двома його складовими. З одного боку, це давня, оперта на психоемоційний імпульс, сповнена ідей, сенсів і цінностей міфопоетичного світобачення. З іншого – модерна, вироблена під тиском цивілізації критично осмислювати сказане з точки зору логічно-сміслового розуміння реальної дійсності у її причиново-наслідковій послідовності розвитку.

Отже, сумнів у оповідача появився тоді, коли він висловлене під підсвідомою дією першої, традиційної складової осмислив критично, в логічно-розумовому аспекті другої, модерної складової. Цілком можливо, що на підсвідомому рівні оповідач досягнув, що його твердження про Р. Шухевича щонайменше не надто достовірне або й малоімовірне.

Із тексту бачимо, що логічно-сміслова складова в оповідній манері нашого респондента питома й потенційно все ще доволі слабка. Адже вона таки не зуміла здолати його традиційну, з міфологічно-фантастичними елементами світобачення складову – фіктивне представлення Р. Шухевича, а лише злегка її похитнула, викликавши сумнів.

І як наслідок оповідач і далі залишається під домінуванням традиційної складової своєї оповідної манери. Він не збирається відмовлятися від наданої нею такої важливої і актуальної у наш час ідейно-сміслової цінності – епічного спілкування із сучасним народним героєм Головним командиром УПА «Тарасом Чупринкою». При цьому зазнати впливу його потужної аури, сповнитися його духовно-моральними чеснотами, перейняти суспільно-політичні ідеали й світоглядні цінності.

Та водночас сумнів представляє оповідачеві неприємність виглядати в очах слухачів неправдомовцем – звичайним честолюбним хвальком-пустословом. І далі у тексті бачимо його ретельне намагання уникнути цієї загрози. Найперше він дещо послаблює свою попередню категоричність твердження, вже сам констатує певний у цьому сумнів, як ми вище вже проілюстрували його словами. Характерно, що відступ від категоричності є не поодиноким, а щораз то виразнішим. Так далі оповідач зводить присутність Р. Шухевича до умовно-пустової форми: «І Шухевич міг бути в тій криївці, і тому там спеціально вихід в воду був». Ще далі – трансформує твердження до особистої суб'єктивної думки, що, як відомо, допускає не співпадіння з правдою: «І я так вважаю, що то тоді був там Шухевич, так думаю». В іншій місці оповідач заявляє ще відвертіше: «Но розговор ішов, що він був, але шоби я точно сказав, то не можу. Я не люблю брехати».

Водночас разом із відступом від категоричності, щоб не постати «брехуном», оповідач послідовно продовжує аргументовано відстоювати перебування «Тараса Чупринки» у криївці. Це й повторне наголошення, що криївка була штабною, що вона мала запасний вихід. Це й опертя на авторитет оповідної традиції: «Тай тоді говорили, що Шухевич часто ту приїжджає, являється». Та все ж найбільш переконливою аргументацією, як, очевидно, вважає оповідач, є подібність Р. Шухевича, якого він особисто бачив, із його фото чи малярським портретом.

Хочемо зазначити, що ідентифікація епічного Р. Шухевича на основі його фото чи мистецького портрету зробилася типовим художнім прийомом народної оповідної шухевичіани. У попередньому своєму дослідженні ми констатували його у шести розповідях із чотирнадцяти аналізованих [8].

Разом з тим не до кінця представлена епічна ідентифікація Головного командира УПА «Тараса Чупринки», зокрема аргументування причин і мети його появи у даній місцевості й перебування у криївці також лежить у специфіці народно-оповідного відображення повстанської боротьби.

У традиційному фольклорі попередніх історичних епох тасмніча й несподівана поява головного персонажу в тому чи іншому місці апріорі виводилася із казково-фантастичної наявності в нього надприродних властивостей. Це саме собою було звичне і в принципі не вимагало якихось логічно-раціональних пояснень цієї появи. У сучасному повстанському фольклорі з його органічними рисами раціоналізму й вимогами логічного трактування представлених подій чи явищ, присутніх

у тому чи іншому місці, у нашому випадку Р. Шухевича, мала би мати якусь логічно-смыслову аргументацію. І вона, ця аргументація, у повстанських народних творах є, але присутня апіорі, без конкретного вербального вираження.

Основається вона на загально-знаних обставинах повстанської боротьби, зокрема на її базовому принципі конспіративності. Вже у Декалозі ООН пункт шостий гласить «Про справу не говори з ким можна, а з ким треба». Не лише відповідні рекомендації і настанови, але й особистий та колективний досвід партизанської та підпільної боротьби виробили дисциплінарне усвідомлення не цікавитися тим, що безпосередньо тебе не стосується. Тим більше, коли йдеться, як у нашому випадку, про Головного командира УПА. Така позиція позбавляє навіть від потенційної можливості, образно кажучи, не втримати язика за зубами, розголосивши мимоволі таємниці, чи розповісти їх під тортурами.

Отже, цей реальний конспіративний принцип без необхідності не цікавитися й не розголошувати навіть довіреним особам важливих повстанських справ в особливий спосіб відобразився й у повстанській оповідній традиції. У нашому конкретному випадку саме він лежить в основі мотивації й аргументації оповідача не вказувати, а оповідача не бажати знати, яким чином і з якою метою головнокомандувач армії опинився в цей час у цьому місці.

І якщо у традиційному фольклорі неаргументована раціонально поява, скажімо, казкового персонажа у певному місці сприймається як чудодійно-фантастична, тобто фіктивна, то у повстанській оповідній традиції така поява Р. Шухевича на основі вказаного вище сприймається як реальний чи принаймні правдоподібний факт.

Висновки. На основі сказаного вище констатуємо, що пильна увага оповідача до криївки, докладний опис їхньої будови й призначення є своєрідною типовою ознакою повстанського героїчного епосу. В її основі лежить базова, закладена на генетичному рівні сутність оповідної традиції акумулювати виражений у вербальній формі цінний досвід збройної боротьби з подальшим його поширенням у просторі й часі. Образ змальованих оповідачем криївки також представляє складнощі й тягар повстанського побутового й бойового життя. Асоціативно це уславлює й героїзує повстанців, у тому числі й їхнього Головного командира, що мужньо й терпеливо долали важкі обставини партизанської війни.

Аналізоване народне оповідання є яскравим свідченням того, як постать Р. Шухевича служить динамічним імпульсом творення навколо себе оповідного фольклору. Встановлено, що сюжет ґрунтується на художньому вимислі, що засвідчує вагоме суспільно-політичне й художньо-естетичне значення цієї особи. Це демонструє, як важливо людям не лише якомога більше уславити й увіковічнити самого Р. Шухевича, але й задекларувати свою безпосередню і посередню причетність до його особистості. Через ці фольклорні контакти головний командир УПА ділиться з оповідачем, а в широкому розумінні й з усіма реципієнтами своїм героїзмом, своєю славою. Від нього черпають не тільки його політичні ідеї та світоглядні й моральні принципи, але й перебирають його позитивну біоенергетику.

Виразно простежується, що повстанський оповідний процес має дві основні складові: давню традиційну і новочасну модерну. З одного боку, це давня, оперта на психоемоційний імпульс, сповнена ідей, сенсів і цінностей міфопоетичного світобачення. З іншого – модерна, вироблена під тиском цивілізації критично осмислювати сказане з точки зору логічно-смыслового розуміння реальної дійсності у її причинно-наслідковій послідовності розвитку. Із тексту бачимо, що логічно-смыслова складова в оповідній манері нашого респондента питома й потенційно все ще доволі слабка. Адже вона таки не зуміла здолати його традиційну, з міфологічно-фантастичними елементами світобачення складову – фіктивне представлення Р. Шухевича, а лише злегка її похитнула, викликавши сумнів. Оповідач і далі залишається під домінуванням традиційної складової своєї оповідної манери. Він не збирається відмовлятися від наданої нею такої важливої і актуальної у наш час ідейно-смыслової цінності – епічного спілкування із сучасним народним героєм Головним командиром УПА «Тарасом Чупринкою». При цьому зазнати впливу його потужної аури, сповнитися його духовно-моральними чеснотами, перейняти суспільно-політичні ідеали й світоглядні цінності.

Текст народного оповідання.

Шухевич перебуває у секретній повстанській криївці

Криївки в нас були по різних місцях. Я навіть говорив Гриніву, що голова «Меморіалу» у Львові, що там в нас ще є криївка ціла. Там пісок, там був склад такий всякої зброї, ми то всьо стягували і туди на запас. Змазували то всьо як має бути. В тій криївці було дубове перекриття, вона ще може ся і зберігати. То там в Млинах в лісі На Горах. Я пам'ятаю де, бо там є таке значне місце. Там така висока одна гора була на полі, без лісу, від тої гори приблизно скільки там метрів на другій горі в лісі є та криївка. Література там вся є, давали ми до тої криївки. Такий склад був всякий в ній. Я робив ту криївку з хлопцями з куща самооборони. Був там Чолач Петро, Віщур Іван. То було в сорок п'ятому році. Землю з неї ми всю виносили подальше. Там така річка текла в лісі. То був пісок, і той пісок сипали в річку, вода його відносила. Носили мішком, мали ще і старі відра. Переважно вночі працювали, але деколи і вдень, бо то в лісі. Варта стояла на стійці, хлопці дивилися, щоби хто не надійшов. Про ту криївку потім знало більше людей, бо як я вже тут жив – сорок сьомий рік, сорок восьмий – а там ся полишали хлопці, то вони ще переховувалися в тій криївці. Там і ранені в тій криївці переховувалися теж. Та криївка була так під горою, так по середині гори. Смереки там росли і великі, і маленькі, різні були. Вона мала десь метрів шість на чотири, і висота трохи більше ніж на зріст. І нари були такі двохповерхові пороблені, що спати можна було. Було вічко, в ньому смерека посаджена невеличка, щетина там нагорнена. Смерека підносилася разом з тим вічком, і залазилося або вилазилося. Правда, та криївка не мала запасного виходу, бо та криївка, що в Млинах підірвалися хлопці, мала запасний вихід.

Вона була на подвіру того Чолача Дмитра-«Берези». Вхід до неї був зі стайні, а запасний вихід був до ріки Шкло. То він жив над самою рікою. Сама криївка була в stodолі, а залазилося в стайні під жолобом, де коні стояли. Той запасний вихід до річки мав десь коло п'ятдесять метрів, і сам люк ішов просто в воду. Треба було пірнати в воду і випливати десь там трохи дальше ще. Бо там вже ліс ішов, такий лісок, і в той лісок.

То була секретна криївка, про неї дуже ніхто не знав. Там був такий як штаб від сотні «Крука». За ту криївку я знав, що вона там десь є, але в ній я не був. То вже пізніше мені хлопці розказали, яка вона була. Бо потім там навіть хлопці з СБ слідство вели, як то сталося, що вона впала. Та криївка робилася дуже секретно, для проводу. Там знав «Береза»-Чолач Дмитро, його брат Петро і «Крук»-Левко Григорій.

Я навіть знаю, що Шухевич сюди приїздив. То було за німців, він ще таку напірку мав німецьку, і в формі німецькій був. Я собі так пригадую. Там три командири тоді їх було. Був він, був той сотенний «Крук», і був ще такий «Паливода», псевдо таке мав. Він був начальник, той «Паливода», бавдінсту, в бавдінсті був там. І той бавдінст весь забрав, хлопців тих, і пішов в сотню «Крука».

І вони в таких палатках-накидках німецьких приїхали на присілок Мельники. І то напевно був Шухевич, бо там та криївка, то був цілий такий штаб. Але то було так, що не кождий знав таке, про ту криївку в Чолача, де потім підірвалися ті хлопці. Там такий і допитливий пункт. Там навіть тримали тих, що їх в полон взяли тоді, як той бій був. Взяли їх в полон і там їх допит вели. Але я там доступу не мав, бо то командири були самі. Приїжджали в німецьких формах, в енкаведистських формах, начальство приїжджало, видно, якісь сотники. І Шухевич міг бути в тій криївці, і тому там спеціально вихід в воду був. І я так вважаю, що то тоді був там Шухевич, так думаю. Тай тоді говорили, що Шухевич часто ту приїжджає, являється.

Я бачив їх тоди всіх трьох, як вони ходили в німецьких напірках, в німецькій формі були. Хоч то вже стільки років минуло, але приблизно так пригадую собі, що Шухевич був подібний на себе. Но розговор ішов, що він був, але щоби я точно сказав, то не можу. Я не люблю брехати. Але тоді не казали на него Шухевич, а називали «Чупринка» – то його псевдо партизанське. Говорили «командир «Чупринка»».

Запис. Є. Луня 25.09.2002 р. у м. Винники Львівської області від Василька Михайла, 1927 р. н., уродженця с. Млини, колишнього Яворівського повіту, тепер Республіка Польща – Домашній архів Є. Луня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Галаса В. Пам'яті великого воїна і політичного діяча Романа Шухевича / Василь Галаса // Генерал Роман Шухевич-«Тарас Чупринка» Головний Командир УПА. Літопис Української Повстанської Армії. Т. 45. – Торонто–Львів, Видавництво «Літопис УПА». – Т. 45. – С. 465–466.
2. Дем'ян Г. Генерал УПА Олекса Гасин-«Лицар» / Григорій Дем'ян. – Львів: Інститут Народознавства НАН України, 2003. – 648 с.
3. Дем'ян Г. Український народ про генерала Романа Шухевича-«Тараса Чупринку» / Григорій Дем'ян // Визвольний шлях. – 1998. – Кн. 3(600). – С. 259–271; Кн. 4(601). – С. 391–400.
4. Запис. Є. Луцько 25.09.2002 р. у м. Винники Львівської обл. від Василька Михайла, 1927 р. н., уродженця с. Млини, колишнього Яворівського повіту, тепер Республіка Польща – Домашній архів Є. Луцька.
5. Запис. Є. Луцько 16.07.1998 р. у м. Яворів Львівської обл. від Скіряк Ганни, 1925 р. н., уродженки с. Калинівка – Домашній архів Є. Луцька.
6. Запис. Є. Луцько 5.07.2005 р. у с. Чернокунці Яворівського р-ну Львівської обл. від Василя Були, 1923 р. н. – Домашній архів Є. Луцька.
7. Зубрицький М. Причинки до історії рекруччини в Галичині при кінці XVIII і до половини XIX століття. Матеріали і замітки / Михайло Зубрицький // Михайло Зубрицький. Зібрані твори і матеріали: У 3 т. / Програма дослідження модерної історії та суспільства України імені Петра Яцика; Інститут історичних досліджень Львівського національного університету імені Івана Франка; Канадський інститут українських студій Університету Альберти; Інститут народознавства НАН України, Наукове товариство імені Шевченка в Канаді, Наукове товариство імені Шевченка у Львові / Редкол. Франк Сисин (голова) та ін. – Львів, 2013. – Т. 1: Наукові праці. – С. 166.
8. Луцько Є. Головний командир УПА Роман Шухевич у фольклорній прозі Яворівщини / Євген Луцько // Народознавчі зошити. – 2011. – №1. – С. 43–65.
9. Луцько Є. Повстанська епічна традиція і сучасний процес державотворення / Євген Луцько // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 22. – Львів, 2012. – С. 254–259.
10. Луцько Є. Повстанський героїчний епос і питання сучасного державотворення / Євген Луцько // Народознавчі зошити. – Львів, 2014. – №. 3. – С. 502–513.
11. Луцько Є. Постаць Романа Шухевича в оповідному фольклорі Яворівщини / Євген Луцько // Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів: Видавництво «Мс», 2007. – Збірник 10. – С. 203–224.
12. Потічний П. Й. Архітектура резистансу: криївки і бункри УПА в радянських документах / Петро Йосиф Потічний // Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто–Львів: Видавництво «Літопис УПА». – Т. 45. – 430 с.
13. Степан Бандера та його родина в народних піснях, переказах та спогадах. Записи та упорядкування Григорія Дем'яна. – Львів: Інститут Народознавства НАН України, 2006. – 568 с.
14. Чагар Про рейди // Роман Шухевич: з минулого в сучасне: збірник статей / Упорядник Богдан Гордасевич. – Львів: «Трида плюс», 2011. – С. 138–139.
15. Яворівщина у повстанській боротьбі. Розповіді учасників та очевидців / записав і упорядкував Євген Луцько. Т. 1: Наконечне Перше, Наконечне Друге. – Львів: Літопис, 2005. – 576 с. + XXXII с.

REFERENCES

1. Halasa V. Pamiati velykoho voina i politychnoho diiacha Romana Shukhevycha / Vasyl Halasa // Heneral Roman Shukhevych-«Taras Chuprynka» Holovnyi Komandyr UPA. Litopys Ukrainskoi Povstanskoj Armii. T. 45. – Toronto–Lviv, Vydavnytstvo «Litopys UPA». – T. 45. – S. 465–466.
2. Demian H. Heneral UPA Oleksa Hasyn-«Lytsar» / Hryhorii Demian. – Lviv: Instytut Narodoznavstva NAN Ukrainy, 2003. – 648 s.
3. Demian H. Ukrainskiy narod pro henerala Romana Shukhevycha-«Tarasa Chuprynku» / Hryhorii Demian // Vyzvolnyi shliakh. – 1998. – Kn. 3(600). – S. 259–271; Kn. 4(601). – S. 391–400.
4. Zapys. Ye. Luno 25.09.2002 r. u m. Vynnyky Lvivskoi obl. vid Vasylka Mykhaila, 1927 r. n., urodzhentsia s. Mlyny, kolyshnoho Yavorivskoho povitu, teper Respublika Polshcha – Domashnii arkhiv Ye. Lunia.
5. Zapys. Ye. Luno 16.07.1998 r. u m. Yavoriv Lvivskoi obl. vid Skiriak Hanny, 1925 r. n., urodzhenky s. Kalynivka – Domashnii arkhiv Ye. Lunia.
6. Zapys. Ye. Luno 5.07.2005 r. u s. Chornokuntsi Yavorivskoho r-nu Lvivskoi obl. vid Vasylia Buly, 1923 r. n. – Domashnii arkhiv Ye. Lunia.
7. Zubrytskyi M. Prychynky do istoriyi rekruchchyny v Halychyni pry kintsy XVIII i do polovyny XIX stolit'ia. Materialy i zamitky / Mykhailo Zubrytskyi // Mykhailo Zubrytskyi. Zibrani tvory i materialy: U 3 t. / Prohrama doslidzhennia modernoi istorii ta suspilstva Ukrainy imeni Petra Yatsyka; Instytut istorychnykh doslidzhen

Lvivskoho natsionalnoho universytetu Imeni Ivana Franka; Kanadskyi instytut ukrainskykh studii Universytetu Alberta; Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy, Naukove tovarystvo imeni Shevchenka v Kanadi, Naukove tovarystvo imeni Shevchenka u Lvovi / Redkol. Frank Sysyn (holova) ta in. – Lviv, 2013. – Т. 1: Naukovi pratsi. – S.166.

8. Luno Ye. Holovnyi komandyr UPA Roman Shukhevych u folkloranii prozi Yavorivshchyny / Yevhen Luno // Narodoznavchi zoshyty. – 2011. – №1. – S. 43–65.

9. Luno Ye. Povstanska epichna tradytsiia i suchasnyi protses derzhavotvorennia / Yevhen Luno // Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. – Vyp. 22. – Lviv, 2012. – S. 254–259.

10. Luno Ye. Povstanskyi heroichnyi epos i pytannia suchasnoho derzhavotvorennia / Yevhen Luno // Narodoznavchi zoshyty. – Lviv, 2014. – №. 3. – S. 502–513.

11. Luno Ye. Postat Romana Shukhevycha v opovidnomu folklori Yavorivshchyny / Yevhen Luno // Ukrainskyi vyzvolnyi rukh / Tsentri doslidzhen vyzvolnoho rukhu, Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy. Lviv: Vydavnytstvo «Ms», 2007. – Zbirnyk 10. – S. 203–224.

12. Potichnyi P. Y. Arkhitektura rezystansu: kryivky i bunkry UPA vadianskykh dokumentakh / Petro Yosyf Potichnyi // Litopys Ukrainskoi Povstanskoi Armii. – Toronto–Lviv: Vydavnytstvo «Litopys UPA». – Т. 45. – 430 s.

13. Stepan Bandera ta yoho rodyna v narodnykh pisniakh, perekazakh ta spohadakh. Zapysy ta uporiadkuvannia Hryhoriia Demiana. – Lviv: Instytut Narodoznavstva NAN Ukrainy, 2006. – 568 s.

14. Chahar Pro reidy // Roman Shukhevych: z mynuloho v suchasne: zbirnyk statei / Uporiadnyk Bohdan Hordasevych. – Lviv: «Triada plius», 2011. – S. 138–139.

15. Yavorivshchyna u povstanskii borotbi. Rozpovidi uchasykiv ta ochevydtsiv / zapysav i uporiadkuvav Yevhen Luno. Т. 1: Nakonechne Pershe, Nakonechne Druhe. – Lviv: Litopys, 2005. – 576 s. + XXXII s.

Стаття надійшла до редакції 21.09.2017 р.